

МЕТОДИКА ПРОВЕДЕННЯ ЛЕКЦІЙНИХ ЗАНЯТЬ У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Лекція як форма організації навчального заняття використовується у вищих навчальних закладах для вивчення різних предметів. Будується вона на основі інформаційно-монологічного методу подачі та пояснення матеріалу й організації пізнавальної діяльності студентів. При цьому викладач у систематизованій, доказовій і аргументованій формі словесно подає і пояснює навчальну інформацію, використовує відповідні наочні посібники, демонстраційний експеримент та інші засоби навчання.

Лекція – головна інформаційна магістраль у навчальному процесі вищої школи, що сприяє засвоєнню системи знань зі спеціальності, формує широкий професійний кругозір і загальну культуру, школа наукового мислення. Студенти оволодівають сучасною наукою, її методами, проникають у глибини її основних проблем, у логіку й методологію її розвитку; пізнають життєвий потенціал, входять у лабораторію наукового мислення викладача.

Необхідна висока культура лекційної діяльності. Кожен лектор зобов'язаний вивчити основи лекційної майстерності, тобто оволодіти загальною грамотою цієї справи, щоб досягти в ньому досконалості. Необхідно свідомо засвоїти попередній лекційний досвід і зрозуміти особливу природу лекції, її закони і можливості.

Методичні питання класифікації лекцій, етапів їх підготовки та проведення були висвітлені у дослідженнях ряду педагогів. На особливу увагу заслуговують наукові праці А.М. Столяренка [1], В.М. Фокіна [2] та ін.

Про те, як слід читати лекцію, існує чимало рекомендацій, викладених у методичній літературі.

Метою статті є розгляд методики проведення лекційних занять у вищій школі.

За своєю дидактичною суттю лекція виступає і як організаційна форма навчання – “специфічний спосіб взаємодії викладача і студентів, у рамках якого реалізується різноманітний зміст і різні методи навчання”, і як метод навчання – “монологічний виклад навчального матеріалу в систематичній і послідовній формі, сконцентрований в основному навколо фундаментальних проблем науки”.

Лекція – найбільш економічний спосіб передачі й засвоєння навчальної інформації, тобто мислительної культури поколінь, вміщеної в рамках педагогічних форм навчання.

Однією з особливостей лекції є можливість викладача викласти в логічно систематизованій формі великий обсяг навчальної інформації. При цьому подача наукових фактів сприяє активізації уваги, мислення студентів, збуджує інтерес і внутрішню активність думки, створює умови для подальшого більш глибокого і самостійного вивчення навчального матеріалу за підручником, посібником, тощо. Під час слухання лекції у студентів формулюється вміння слухати і усвідомлювати побачене і почуте, здійснювати такі важливі розумові операції, як аналіз, синтез, порівняння тощо.

Викладач відбирає найголовніше, істотне з великого потоку науково-технічної і культурної інформації, спрямовує студента на найважливіші питання спеціальності, на аналіз нових наукових проблем, які ще не знайшли відображення в підручниках, розкриває перспективи певної галузі науки [3, с. 7].

Лекція – основа для подальшої самостійної роботи. Вона справляє виховну і розвивальну дію в процесі взаємодії викладача і студента, розвиває інтерес і любов до науки, творчі здібності, інтелектуальну й емоційно-вольову сферу особистості, сприйняття, пам'ять.

Основна дидактична мета лекції – забезпечення орієнтованої основи для подальшого засвоєння навчального матеріалу. Однак у лекції є певні слабкі сторони, які обмежують її можливості в управлінні пізнавальною діяльністю студентів: відносно менша активність студентів, ніж в інших видах навчальних занять, неможливість індивідуального підходу в умовах масової аудиторії, складність зворотного зв'язку тощо. Однак ці слабкі сторони компенсуються іншими формами навчання. У цілісній системі форм і методів навчальних занять лекції належить найважливіша роль, яка може бути реалізована тільки цією формою навчання. Лекція справляє глибокий виховний вплив на студентську аудиторію у плані змісту і фактом особистого спілкування аудиторії з лектором – ученим, педагогом [4, с. 27].

Можна визначити місце основних функцій сучасної вузівської лекції: методологічної, виховної, інформаційної (освітньої), розвивальної, орієнтаційної й організаційної.

Методологічна функція лекції забезпечує вироблення певного наукового підходу до предмета, що полягає у вивченні предмета в русі й розвитку. При цьому лектор демонструє творчу лабораторію появи ідеї, закону, принципів, теорії пізнання явищ природи і суспільства, культури [5, с. 17].

Виховна функція лекції дає змогу здійснити складне завдання формування особистості майбутнього вчителя, виховує в ньому переконливість і свідому активність. Необхідно відзначити нерозривний зв'язок виховної функції лекції з формуванням соціальної активності, оскільки передача узагальненого соціального досвіду, культури невіддільна від завдання спонукання слухача до діяльності, вчинку [5, с. 20].

Інформативна (освітня) функція лекції дає змогу поряд з передачею системи потрібних знань про предмет допомагати аудиторії самостійно вибудовувати цю систему в процесі “образ – мислення”. Найважливішу роль в лекції відіграє інформація – передача знань, і їх аналіз, що вимагає включення новітніх наукових даних, які оперативно відображають процес розвитку наукової думки [5, с. 23].

Розвивальна функція лекції пов'язана із завданням формування пізнавальної активності аудиторії, вимагає ведення лекційного викладання як процесу самостійного творчого пізнання. Завдання – включити аудиторію в процес наукового пошуку, разом з аудиторією заново осмислити цей процес, підводячи слухачів до самостійного усвідомлення одержаних висновків [6, с. 24].

Орієнтаційна функція лекції дає змогу спрямувати студента в потоці інформації, одержаної із різноманітних джерел – лекцій, практичних занять, вивчення навчальної та наукової літератури тощо. Здійснюючи огляд наукової лі-

тератури, розкриваючи сутність наукових шкіл, аналізуючи теоретичні положення, лектор виділяє основне, істотне, вказує на правильний шлях вирішення поставлених завдань, допомагає виділити головне і відкинути зайве, вибудовує одержану наукову інформацію в чітку систему [5, с. 13].

Організаційна функція лекції надзвичайно значуща, саме вона робить лекцію незамінною, найважливішою ланкою навчального процесу. У всій багатоманітності форм і методів навчальної діяльності тільки лекція здатна об'єднати всі елементи складного процесу пізнання, організувати й спрямувати процес для досягнення поставлених педагогічних цілей [3, с. 110].

Безперечно, всі ці функції лекції можуть бути виділені лише для зручності дослідження; у живому процесі лекційного викладання вони тісно пов'язані й взаємозумовлені.

Важлива проблема, яку необхідно спробувати вирішити з першої ж зустрічі, – це визначення тональності взаємовідносин, позиції викладача у спілкуванні зі студентами.

Часто молодий викладач, перейнятий проблемою швидкого завоювання авторитету, намагається йти шляхом збільшення вимог, збільшення дистанції між собою і своїми підлеглими, вважаючи: чим більше суворості, заборон, обмежень, тим краще.

Студент, який відчуває тиск, займає частіше всього пасивно-захисну позицію. Така установка негативно впливає на його формування як спеціаліста і людини. Для того, щоб змінити установку студентів, лектору необхідно змінити власні установки стосовно них.

Можна виділити три етапи з формування нової установки на співпрацю. На першому етапі, знайомлячись зі студентами, лектор може повідомити їм, як буде проходити лекція. Успіх першого етапу полягає в тому, що у студента виникає бажання спілкуватися з викладачем як з людиною і професіоналом. В основі другого етапу лежать відносини співробітництва, що передбачає, що всі проблеми викладачі і студенти вирішують разом. Сторони, які співпрацюють, разом думають над проблемою і шукають вихід. Тому для лектора продемонструвати співробітництво – це означає щиро розповісти студенту про свої переживання з приводу заняття, а не “заковуватись” у броню недоступності та холодності. На третьому етапі дії студентів ще невпевнені, вони не почувають себе розкуто, допускають помилки. Важливо не оцінювати дії студентів, а показувати їх можливості, використовувати цікаве в подальшій роботі. До висловлювань студента рекомендується ставитись як до думки співробітника [4, с. 5].

Перед усім необхідно торкнутися мистецтва оволодіння увагою присутніх, уміння перетворювати масу слухачів в аудиторію, що слухає. Для цього існують різні способи. Не слід, наприклад, починати лекцію “з ходу”, краще зачекати кілька секунд, скажімо, маніпулюючи мікрофоном або перебираючи тези тощо, а потім оглянути всіх присутніх, ніби збираючи їх в одне ціле. Це дає можливість слухачам придивитися до лектора, психологічно, внутрішньо приготуватись.

Повідомлення основних питань теми певним чином “приковує” і утримує протягом усієї лекції увагу слухачів. Так, із самого початку програмується свідомість слухачів, формується їх інтерес і очікування відповідей на поставлені

запитання. Починати лекцію необхідно повільно, впевнено і переконливо, усвідомлювати себе силою і авторитетом у цій галузі знань, тобто без сумнівів у словах, але й без будь-якої пишномовності. Починати слід зразу ж з суті.

Успішне прочитання лекції залежить від багатьох об'єктивних і суб'єктивних факторів, від таких, наприклад, як уміння себе правильно і з гідністю тримати, переборюючи скутість і не впадаючи в розв'язність. Вражають стриманий, але виразний жест, простий, але пристойний костюм без деталей, які відволікають увагу, жива міміка. Неприємне враження на слухачів справляють як похмурі обличчя, так і нещирі посмішки. Такі маски викликають почуття роздратованості, заважають сприйняттю лекції [6, с. 21].

Але найбільше успіху лектора сприяє мова: проста, зрозуміла, виразна, не перевантажена цитатами і цифрами, незрозумілими термінами. Гарна лекція передбачає індивідуалізовану мову, вільну від шаблонів і граматичної сухості, гарно інтоновану, не одноманітну за звучанням й абстраговану, а образну, насичену яскравими прикладами, порівняннями, повчальними посиленнями, гумористичними моментами, переконливими коментарями до ілюстрованого матеріалу, власними роздумами.

Лектор має побудувати лекцію так, щоб не лише для себе, але й для слухачів перетворити її в своєрідну інтелектуальну діяльність [6, с. 13].

Лекції слід проводити, дивлячись на слухачів, а не читати з аркуша, не підводячи очей. Це припустимо лише для молодих лекторів, котрі не здобули ще навичок публічного виступу, і тих випадків, коли необхідно користуватись статистичними даними та допоміжними матеріалами у вигляді тез, цитат, бібліографічних рекомендацій тощо. Слід пам'ятати, що конспект ніби ставить бар'єр між лектором і слухачами [4, с. 23].

Завдяки лекторському красномовству, вмілому оперуванню знаннями, до теплості у слухачів прокидається і постійно підтримується увага. У результаті досягається повний контакт, злиття аудиторії з лектором, тиша в залі, атмосфера загальної зацікавленості. Корисно, не випускаючи з уваги всієї аудиторії, знайти двох-трьох найбільш старанних і доброзичливих слухачів і час від часу звертати мову безпосередньо до них. Це надає лекції певної "задушевності", що робить її по-справжньому переконливою і яскравою.

У кінці лекції слід пов'язати закінчення з початком, щоб підкреслити вищепаність змісту розгляданої теми. Важливою складовою усього лекційного процесу є відповіді на запитання. Саме вони свідчать про те, наскільки лекція захопила слухачів. Чіткі і короткі відповіді на запитання мають велику змістову цінність. Вони не лише доводять і уточнюють матеріал лекції, але й мають самостійне значення. Не сковане теоретичною схемою, відповіді на запитання дають лектору можливість вийти, так би мовити, на широкий "оперативний" простір або ж значно розширити тематичні рамки лекції.

Головна умова повноцінного засвоєння – це розуміння. Управляти процесом засвоєння – означає своєчасно виявляти ускладнення студента і допомагати йому швидше їх усувати. Тому необхідно зразу ж поставити перед собою завдання домогтися розуміння студентами лекційного матеріалу. З цією метою бажано поставити себе не місце слухача і проаналізувати сприйняття ним матеріалу [2, с. 34].

До завдання аналізу входить: визначити ускладнені моменти, встановити їх психологічні причини і відшукати методичні прийоми їх усунення.

Робота викладача, спрямована на досягнення студентами розуміння, вимагає значних витрат лекційного часу, необхідного для викладення всього матеріалу програми. На різних потоках витраченим часом можна варіювати залежно від швидкості переробки інформації, зумовленої властивостями нервової системи студентів.

Використання емоційних прийомів викладання – це засіб, що посилює сприйняття лекції студентами, заглиблює її розуміння та запам'ятовування. Атмосфера лекції залежить також від того, як лектор ставиться до свого предмета.

Досить обґрунтованою є порада досвідчених лекторів: необхідно вивчити напам'ять початок і кінець лекції, щоб не збитись в ці особливо відповідальні моменти виступу, а також мати можливість впоратись з хвилюванням, зняти з себе надмірне психологічне напруження, котре може бути згубним. Тоді досягається самовладання, яке є необхідним для того, щоб говорити впевнено і викладати матеріал, ніби розмірковуючи, а не просто “озвучувати” завчені положення. Лише ця внутрішня розкутість і “міркування вголос” у ході лекції роблять її по-справжньому творчою, живою і яскравою [5, с. 13].

Висновки. Лекція – провідна, головна форма навчання. Такою вона була і залишається тому, що з неї починається кожна навчальна дисципліна, розділ і більшість тем, що передбачені програмами. Лекція є незамінною формою організації навчання через те, що вона не повторює підручник, а доповнює його останніми даними науки, іноді ще неопублікованими, але вже відомими викладачу, фактами з життя, особистим розумінням і ставленням до матеріалу, що викладається. У лекції наука “оживає” і слухачам її слід доносити в емоційному, доступному, цікавому і зрозумілому вигляді.

У зв'язку з вимогами, що висуваються до самої лекції, автоматично впливають і вимоги до особи, яка її читає – лектора. Справа в тому, що, займаючись лекторською діяльністю, слід тренувати і розвивати відповідні здібності. Мова викладача, його вигляд, поведінка, манера спілкування зі слухачами, теоретична підготовка мають бути на високому рівні. Особа, яка не має таких даних та й ще й не прагне їх розвинути, не повинна займатись такою викладацькою діяльністю.

Проведення лекції є важливим етапом викладацької роботи. На лекції особливо важливо встановити психологічний контакт з аудиторією, заволодіти її увагою і мисленням, діяти в унісон, що посилить вплив лектора на неї.

Література

1. Столяренко А.М. Юридическая педагогика : курс лекций / А.М. Столяренко. – М., 2001. – 496 с.
2. Фокин Ю.Г. Преподавание и воспитание в высшей школе / Ю.Г. Фокин. – М., 2002. – 224 с.
3. Гузеев В.В. Методы и организационные формы обучения / В.В. Гузеев. – М., 2001. – 128 с.
4. Карклина Л.Д. Методика подготовки к лекции / Л.Д. Карклина. – М., 1977. – 18 с.
5. Подласый И.П. Педагогика. Новый курс / И.П. Подласый. – М., 2001. – Т. 1. – 576 с.
6. Этюды дидактики высшей школы : монография / [под общ. ред. А.П. Чернышева]. – М. : НИИВО, 1994. – 136 с.